

SOCIO-POLITICAL, IDEOLOGICAL, AND CULTURAL-EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE KHOREZM REGIONAL PRESS DURING THE WAR AND POST-WAR PERIOD (1942–1950)

Gulhayo Bobojanova

Independent Researcher

Department of History, Urgench State University

E-mail: gulhayobobojanova@gmail.com

Urgench, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Khorezm region, local press, Khorezm Haqiqati, Khorezskaya Pravda, Second World War, Soviet ideology, social mobilization, eradication of illiteracy, FZO schools, radio broadcasting.

Received: 13.01.26

Accepted: 14.01.26

Published: 15.01.26

Abstract: This article analyzes socio-political, ideological, and cultural-educational processes based on materials published in the local press of the Khorezm region during the Second World War and the post-war period, particularly in the newspapers “Khorezm Haqiqati” and “Khorezskaya Pravda.” The study examines issues such as fundraising for the needs of the front during the war years, the promotion of labor heroism, the political and moral mobilization of the population, and the involvement of youth and women in production and the education system. In addition, the article provides a scholarly analysis of press coverage in the post-war period related to the eradication of illiteracy, the training of industrial personnel through FZO schools, the development of radio broadcasting, and the activities of cultural and educational institutions. The local press is assessed as the primary carrier of Soviet ideology at the regional level and as an instrument of social governance.

1942–1950-YILLARDA XORAZM VILOYATI MATBUOTINING URUSH VA URUSHDAN KEYINGI DAVRDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIY, MAFKURAVIY HAMDA MADANIY-MA’RIFIY FAOLIYATI

Gulhayo Bobojanova

Tarix kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi

Urganch davlat universiteti

E-mail: gulhayobobojanova@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Xorazm viloyati, mahalliy matbuot, "Xorazm haqiqati", "Xorezskaya pravda", Ikkinchi jahon urushi, sovet mafkurasi, ijtimoiy mobilizatsiya, savodsizlikni tugatish, FZT maktablari, radioeshittirish.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ikkinchi jahon urushi va urushdan keyingi yillarda Xorazm viloyati mahalliy matbuotining, xususan, "Xorazm haqiqati" va "Xorezskaya pravda" gazetalarida chop etilgan materiallar asosida ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy hamda madaniy-ma'rifiy jarayonlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda urush yillarida front ehtiyojlari uchun mablag' yig'ish, mehnat qahramonligini targ'ib qilish, aholini siyosiy va ma'naviy safarbar etish, yoshlar va ayollarni ishlab chiqarish hamda ta'lim tizimiga jalb etish masalalari yoritiladi. Shuningdek, urushdan keyingi davrda savodsizlikni tugatish, FZT maktablari orqali sanoat uchun kadrlar tayyorlash, radioeshittirish va madaniy-ma'rifiy muassasalar faoliyatining matbuot orqali yoritilishi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada mahalliy matbuot sovet mafkurasining hududiy darajadagi asosiy tashuvchisi va ijtimoiy boshqaruv vositasi sifatida baholanadi.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ, ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ И КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕЧАТИ ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ В ГОДЫ ВОЙНЫ И В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1942–1950 ГГ.)

Гулхайё Бобожанова

Независимый исследователь

кафедра истории, Ургенчский государственный университет

E-mail: gulhayobobojanova@gmail.com

Ургенч, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Хорезмская область, местная пресса, «Хорезм хақиқати», «Хорезская правда», Вторая мировая война, советская идеология, социальная мобилизация, ликвидация неграмотности, школы ФЗО, радиовещание.

Аннотация: В данной статье на основе материалов, опубликованных в годы Второй мировой войны и в послевоенный период в местной прессе Хорезмской области, в частности в газетах «Хорезм хақиқати» и «Хорезская правда», анализируются социально-политические, идеологические, а также культурно-просветительские процессы. В исследовании освещаются вопросы сбора средств для нужд фронта в военные годы, пропаганды трудового героизма,

политической и духовной мобилизации населения, а также привлечения молодёжи и женщин к производственной деятельности и системе образования. Кроме того, научному анализу подвергается освещение в прессе послевоенного периода мероприятий по ликвидации неграмотности, подготовке кадров для промышленности через школы ФЗО, развитию радиовещания и деятельности культурно-просветительских учреждений. В статье местная пресса рассматривается как основной носитель советской идеологии на региональном уровне и как инструмент социального управления.

Kirish. Ikkinchi jahon urushi va uning oqibatlarini sovet jamiyatining barcha sohalariga, jumladan ommaviy axborot vositalari faoliyatiga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Urush sharoitida davlatning moddiy va insoniy resurslari to'liq safarbar etilgan bo'lib, bu jarayonda matbuot aholini siyosiy va ma'naviy jihatdan birlashtirish, front ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlash, mehnat qahramonligini targ'ib etishning asosiy vositasiga aylandi. Xorazm viloyati matbuoti ham mazkur umumittifoq jarayonlardan chetda qolmay, davlat mafkurasini hududiy darajada ommalashtirish vazifasini bajardi.

1942–1943-yillarda Xorazm viloyati mehnatkashlari tomonidan tank, samolyot va boshqa harbiy texnika qurilishi uchun katta miqdorda mablag' topshirilgani haqidagi ma'lumotlarning mahalliy matbuot sahifalarida yoritilishi aholini frontni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlash atrofida birlashtirishga xizmat qilgan. Bu kabi materiallar orqali urushning og'ir sharoitlariga qaramay, mehnat fidoyiligi va vatanparvarlik g'oyalari keng targ'ib etilgan.

Urush yillarida va undan keyingi davrda "Xorazm haqiqati" gazetasi nafaqat axborot manbai, balki ijtimoiy-siyosiy mobilizatsiya vositasi sifatida faoliyat yuritgan. Gazeta sahifalarida mehnat fronti qahramonlari, kolxoz va zavod ishchilari fidoyiligi, ayollar va yoshlarning jamiyat hayotidagi faolligi yoritilib, jamoaviy mas'uliyat hissini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, urushdan keyingi yillarda iqtisodiy tiklanish, sanoat uchun kadrlar tayyorlash, savodsizlikni tugatish va madaniy-ma'rifiy siyosat masalalari ham matbuot materiallarining asosiy yo'nalishlariga aylangan.

Shu boisdan, Xorazm viloyati mahalliy matbuotini tarixiy manba sifatida o'rganish urush va urushdan keyingi davr ijtimoiy-siyosiy muhitini, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni hamda sovet mafkurasining hududiy darajadagi amalga oshirilish mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – 1942-1950-yillarda Xorazm

viloyati matbuotining ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy va madaniy-ma'rifiy funksiyalarini Siz taqdim etgan manbalar asosida, so'zma-so'z mazmunni saqlagan holda ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Ikkinchi jahon urushi va urushdan keyingi davr sovet matbuoti faoliyati masalasi tarixshunoslikda ko'pincha ommaviy axborot vositalarining mafkuraviy vazifalari bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Tadqiqotchilar sovet davrida matbuot nafaqat axborot yetkazuvchi vosita, balki jamiyatni siyosiy jihatdan boshqarish, aholini safarbar etish va davlat siyosatini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirish mexanizmi sifatida faoliyat yuritganini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, urush yillarida bu vazifa yanada kuchayib, matbuot front va front ortidagi jarayonlar o'rtasida ma'naviy ko'priq vazifasini bajargan.

Mahalliy matbuot masalasi, xususan, viloyat va oblast gazetalarining faoliyati ko'p hollarda respublika yoki umumittifoq miqyosidagi tadqiqotlarda ikkinchi darajali masala sifatida ko'rilgan. Holbuki, Xorazm viloyati matbuoti misolida sovet mafkurasining hududiy darajada qanday amalga oshirilganini, markaziy siyosatning joylardagi ifodasini ko'rish mumkin. "Xorazm haqiqati" va "Xorezskaya pravda" gazetalarida chop etilgan materiallar urush yillarida aholini safarbar etish, mehnat qahramonligini targ'ib qilish, yoshlar va ayollar faolligini oshirish, savodsizlikni tugatish hamda madaniy-ma'rifiy siyosatni ommalashtirishda muhim rol o'ynagan.

Zamonaviy tadqiqotlarda sovet OAV ko'pincha "ideologik instrument" sifatida talqin qilinadi[10]. Bu yondashuvga ko'ra, matbuot davlat qarorlarini aholiga yetkazish, ijro intizomini nazorat qilish, tanqid va targ'ibot orqali jamiyatni boshqarish vazifasini bajargan. Urushdan keyingi yillarda esa matbuotning asosiy e'tibori iqtisodiy tiklanish, mehnat unumdorligini oshirish, kadrlar tayyorlash va madaniy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirishga qaratilgan[3]. Xorazm viloyati matbuotiga oid manbalar shuni ko'rsatadiki, gazeta sahifalarida chop etilgan materiallar nafaqat rasmiy axborot, balki ijtimoiy muammolarni ochiq ko'tarish, mahalliy rahbarlar faoliyatini tanqid qilish va partiya nazoratini kuchaytirish vositasi sifatida ham xizmat qilgan. Bu holat sovet matbuotiga xos bo'lgan "tanqid orqali tarbiyalash" uslubining mahalliy ifodasidir.

Metodologik yondashuv. Mazkur tadqiqot tarixiylik va manbashunoslik tamoyillariga asoslanadi. Tadqiqotda 1942-1950-yillarda Xorazm viloyatida chop etilgan "Xorazm haqiqati" va "Xorezskaya pravda" gazetalarida e'lon qilingan maqola, xabar, ocherk va tanqidiy materiallar asosiy manba sifatida tanlab olindi. Ushbu materiallar birlamchi tarixiy manba sifatida qaralib, ularning mazmuni o'sha davr ijtimoiy-siyosiy va mafkuraviy kontekstida tahlil qilindi.

Gazeta sahifalarida keltirilgan raqamlar, statistik ma'lumotlar va iqtiboslar alohida e'tibor bilan tahlil qilindi. Chunki bunday ko'rsatkichlar sovet matbuotida faqat axborot berish uchun emas, balki mafkuraviy ta'sirni kuchaytirish, mehnat qahramonligi va jamoaviy mas'uliyat g'oyalarini mustahkamlash vositasi sifatida ham qo'llanilgan.

Shuningdek, tadqiqotda matbuot materiallarining ochiq va yashirin mazmun qatlamlari farqlab o'rganildi. Ya'ni, urush va urushdan keyingi yillarda mavjud bo'lgan iqtisodiy qiyinchiliklar, tashkiliy kamchiliklar va ijtimoiy muammolar matbuotda qanday mafkuraviy shaklda yoritilgani tahlil qilindi. Bu yondashuv Xorazm viloyati matbuotining real ijtimoiy vaziyatni qanday ideologik talqin orqali aks ettirganini aniqlash imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. 1942-yil 9-dekabrda 1943-yil 31-martgacha Xorazm viloyati mehnatkashlari tomonidan tank, samolyot va boshqa harbiy texnika qurilishi uchun qo'shimcha ravishda 21 million 763 ming so'm mablag' topshirilgani haqidagi ma'lumotlar o'sha yillardagi "Xorezskaya pravda" gazetasi sahifalarida keng yoritilgan[1]. Bu fakt o'sha davr matbuotining fuqarolar ongida vatanparvarlik tuyg'usini kuchaytirish, jamiyatni yagona g'oya sifatida frontni qo'llab-quvvatlash atrofida birlashtirishdagi o'rnini yaqqol ko'rsatadi. Bu kabi xabarlar fuqarolarda frontni qo'llab-quvvatlash hissinı kuchaytirish, urushning og'ir sharoitlariga qaramay, mehnat qahramonligini ilgari surish maqsadini ko'zlagan. Shu davrdagi maqolalarning ko'pchiligida "Sovet Vatani uchun", "Har bir ton paxta — frontga yordam", "Fashizmni mag'lub etaylik" kabi shiorlar markaziy g'oya sifatida talqin qilingan.

Urush yillarida matbuot xususan, "Xorazm haqiqati" gazetasi nafaqat axborot manbai, balki ijtimoiy-siyosiy mobilizatsiya vositasi sifatida faoliyat yuritganligi, gazeta sahifalarida xalqning urushdagi mehnat qahramonligi, kolxoz va zavod ishchilari fidoyiligi, ayollar va yoshlarning front ortidagi hissasi haqidagi maqolalar chop etilganligini ko'plab maqola va matnlarda ko'rishimiz mumkin. Shu bilan birga, mazkur axborot mamlakatning iqtisodiy imkoniyatlarini front ehtiyojlariga safarbar etishdagi jamoaviy mas'uliyat hissinı shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etganligini, gazetada chop etilgan hisobotlar orqali har bir fuqaro frontga o'z hissasini qo'shishga chorlanganligini, bu esa aholining siyosiy faolligini oshirish va mehnat intizomini mustahkamlashga xizmat qilganligini anglaymiz.

Ijtimoiy-siyosiy nuqtai nazardan olinganda, bunday ma'lumotlarning ommaviy ravishda yoritilishi sovet propaganda tizimining muhim elementi bo'lib, aholining harbiy sa'y-harakatlarga ishonchini mustahkamlash, front va front orti o'rtasidagi ma'naviy birlikni ta'minlash maqsadini ko'zlagan.

Ilmiy nuqtai nazardan baholanganda, "Xorazm haqiqati" gazetasi urush yillarida nafaqat hududiy axborot manbai, balki siyosiy targ'ibot va ijtimoiy boshqaruv vositasi sifatida ham faol xizmat qildi. Uning materiallari orqali Xorazm aholisining front va mehnat sahnalaridagi ishtiroki, xalq birdamligi va vatanparvarlik hissi mustahkamlandi. Shu tariqa, "Xorazm haqiqati" gazetasi nafaqat hujjatli axborot manbai, balki urush yillarida jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijtimoiy birdamlik va ma'naviy barqarorlikni ta'minlash vositasi sifatida faol xizmat qilgan.

“Xorazm haqiqati” sahifalarida chop etilgan ocherklar va maqolalarda mahalliy mehnat qahramonlari obrazlari yaratildi. Masalan, namuna sifatida paxtakor ayollar, mehnatda ilgari chiqqan yoshlar va ustalar haqidagi materiallar orqali xalq ichida “mehnat fronti” qahramonlari mahalliy matbuot sahifalarida keng yoritilganligini ko‘rishimiz mumkin. Bu holat gazeta orqali sotsialistik realizm g‘oyalarining mahalliy ifodada namoyon bo‘lganini ko‘rsatadi.

Gazeta materiallarining mazmunida sovet mafkurasining asosiy g‘oyalari — jamoaviylik, fidoyilik, mehnat madaniyati va siyosiy intizom kabi tushunchalar markaziy o‘rinni egallagan. Matbuotdagi har bir xabar, maqola yoki fotosurat ma’lum ma’noda axloqiy-tarbiyaviy maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, shaxsning jamiyat manfaatiga bo‘lgan munosabatini shakllantirishga qaratilgan. Bu holat matbuotni nafaqat axborot vositasi, balki ideologik va tarbiyaviy institut sifatida ko‘rish imkonini beradi. Shu jihatdan “Xorazm haqiqati” gazetasi faqat viloyat darajasida emas, balki butun respublika axborot siyosati tizimida muhim o‘rin tutgan.

1945–1950-yillar urushdan keyingi tiklanish davridagi matbuot mazmunida iqtisodiy qurilish, mehnat unumdorligini oshirish, qishloq xo‘jaligidagi islohotlar, zavod va fabrikalardagi qayta tiklanish ishlari asosiy mavzulardan biriga aylandi. Gazeta sahifalarida “Tiklanish bizning sharaflı burchimiz”, “Rejani bajaramiz yangi g‘alabalarga intilamiz” kabi materiallar doimiy chop etildi.

“FZT maktablariga navbatdagi chaqiriq” (1949 yil, «Xorazm haqiqati» gazetasi, №245)[2] maqolasi yoshlar safarbarligi va sanoat uchun kadrlar tayyorlash siyosatidagi partiya roli hamda matbuotning tashkiliy-mafkuraviy vazifalarini namoyon etadi. Ushbu matnda 1940–1950-yillar davridagi fabrika-zavod ta’lim maktablari (FZT) tizimining joriy etilishi va uning davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgani yaqqol ko‘rinadi. Bu maktablar Sovet Ittifoqidagi industrialashtirish va mehnat resurslarini qayta taqsimlash siyosatining asosiy mexanizmi bo‘lgan. O‘zbekiston SSR miqyosida bu jarayonlar mahalliy yoshlarni sanoat ishchilari sifatida tayyorlash, ularni rus tili va sovet dunyoqarashi muhitiga integratsiya qilish maqsadlariga ham xizmat qilgan. Hujjatdagi talablar (jismoniy sog‘lomlik, yosh chegarasi, tibbiy ko‘rik, hujjatlar to‘liqligi) shundan dalolat beradiki, FZT tizimi nafaqat ta’lim, balki milliy iqtisod uchun ishchi kuchini tanlab olish mexanizmi sifatida ham faoliyat yuritgan. “Xorazm haqiqati” muxbirlari F. Ochildiev, R. Eshmatovlar tomonidan yozilgan “Savodlisizlikni bitirishni tugallash yozasidan kengash”[4] nomli maqolada shunday keltiriladi: “11-yanvarda Mang‘it rayonining partiya va ijroiya komitetlari binosida kengash o‘tkazildi. Kengashga O‘zbekiston SSR Xalq Komissarlari Soveti va O‘zbekiston KP(b) Markaziy Qo‘mitasining ‘Respublikamizda savodsizlikni tugatishni tugallash to‘g‘risida’gi qarorini muhokama qilish uchun rayondagi barcha kolxozlar, maktablar, korxonalar va mahalliy sovet komissarlari taklif qilindi...”

Mazkur maqola sovet davlatining asosiy maqsadlaridan biri bo'lgan "madaniy inqilob" siyosatining amaliy ifodasidir. Savodsizlikni tugatish jarayoni nafaqat ta'limiy vazifa, balki siyosiy-iqtisodiy zarurat sifatida talqin qilinganini ko'ramiz. 1939-yilda respublika bo'yicha savodsizlar ulushi 24-28% atrofida bo'lib, qishloq hududlarida bu ko'rsatkich yanada yuqori bo'lgan[5].

"Kengashga O'zbekiston SSR Xalq Komissarlari Soveti va O'zbekiston KP(b) Markaziy Qo'mitasining 'Respublikamizda savodsizlikni tugatishni tugallash' haqidagi qarorini muhokama qilish uchun barcha kolxozlar, maktablar va tashkilotlar taklif qilindi"[6] degan jumla savodsizlikka qarshi kurash siyosati 1940-yillarda ham davom etganini ko'rsatadi.

Maqolada "Mehnatkashlarni savodli qilish – davlat ahamiyatiga molik vazifa"[7] degan fikr savodsizlikni tugatish masalasining sof pedagogik emas, balki siyosiy vazifa sifatida qaralganini tasdiqlaydi. Ayrim kolxoz raislarining mas'uliyatsizligi ochiq tanqid qilinadi[8], bu esa sovet matbuotiga xos bo'lgan "tanqid orqali tarbiyalash" uslubining yaqqol namunasidir. "O'n besh kishidan iborat savod o'rgatuvchi guruh muntazam o'qimoqda..."[9] kabi ijobiy misollar orqali esa ommani faollikka undash, namunali tajribani targ'ib qilish maqsadi ko'zlangan. 1930–1940-yillarda radio ommaviy axborot vositasi sifatida tez sur'atlarda ommalashdi. Bu jarayon butun SSSR bo'ylab olib borilgan madaniy inqilob siyosatining tarkibiy qismi edi. Xorazm oblast radiokomiteti faoliyati ham markaziy talablarga muvofiq tashkil etilishi lozim bo'lgan.

"Radioeshitdirishini yaxshilash kerak" nomli maqolada radiokomitet ishining rejasizligi, texnik intizomning sustligi, partiya qarorlarini yetkazishdagi kamchiliklar ochiq tanqid qilinadi[12]. Maqolada radiokomitet rahbarlarining ishga mas'uliyatsiz yondashuvi, efir "setkasi"ning muntazam buzilishi, Toshkent va Moskva eshittirishlarining uzilib qolishi, ilg'or ishlab chiqaruvchilar faoliyatining yoritilmasligi kabi muammolar batafsil bayon etiladi[13]–[18].

Bu tanqidlar radio kabi strategik axborot vositasida texnik va tashkiliy intizomning buzilishi mafkuraviy xatar sifatida qabul qilinganini ko'rsatadi. Radiokomitet faoliyatiga bildirilgan e'tirozlar orqali partiya nazoratini kuchaytirish maqsadi ko'zlangan.

"Xorazm haqiqati" gazetasining 1950-yil 22-yanvar, №18 (10123) sonida chop etilgan "Madaniy oqartuv muassasalarining tarbiyaviy rolini kuchaytraylik"[19] maqolasi o'sha davr matbuotining ijtimoiy-nazorat va tarbiyaviy funksiyasini yaqqol ko'rsatadi. Maqolada madaniyat uylari, klublar va savod chiqarish kurslarining aholi ongini yuksaltirishdagi ahamiyati yoritilib, ayrim hududlarda bu ishlarning sust olib borilayotgani tanqid qilinadi. Bu esa matbuotning nafaqat targ'ibot, balki jamoatchilik muhokamasi va nazorat vositasi sifatida ham faoliyat yuritganini ko'rsatadi.

Xulosa. 1936-1950-yillarda Xorazm viloyati mahalliy matbuoti sovet mafkuraviy siyosatining hududiy darajadagi muhim ijrochisi sifatida faoliyat yuritdi. Urush yillarida matbuot

aholini front ehtiyojlari atrofida safarbar etish, mehnat qahramonligini targ'ib qilish va vatanparvarlik ruhini mustahkamlash vazifasini bajardi. Mablag' yig'ish, ishlab chiqarishdagi fidoyilik, ayollar va yoshlar mehnatini yoritish orqali jamoaviy mas'uliyat hissi shakllantirildi.

Urushdan keyingi davrda esa mahalliy matbuot iqtisodiy tiklanish, kadrlar tayyorlash, savodsizlikni tugatish hamda madaniy-ma'rifiy siyosatni ommalashtirishga yo'naltirildi. FZT maktablari, radioeshittirish va madaniy muassasalar faoliyatiga oid materiallar matbuotning tashkiliy, nazorat va mafkuraviy funksiyalarini yaqqol namoyon etadi. Umuman olganda, Xorazm viloyati matbuoti mazkur davrda axborot manbai bilan bir qatorda, ijtimoiy boshqaruv va jamoatchilik ongini shakllantirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'lgan.

Foydalanilgan adabiytlar ro'yxati:

1. "Хорезмская правда", 1943, 30 мая
2. " (1949 йил, «Хоразм ҳақиқати» газетаси, №245)
3. (Рўзиев, 2008)
4. "Хоразм ҳақиқати" газетаси. 1941 йил 15 январь. №13 (3709) . учинчи бет.
5. O'zbekiston SSR Maorif xalq komissarligi arxiv hujjatlari. F. 837, op. 1, d. 56).
6. "Хоразм ҳақиқати" газетаси. 1941 йил 15 январь. №13 (3709) . учинчи бет.
7. Yuldoshev A., Sovet davri matbuoti va mafkuraviy siyosat, 2019)
8. (F. 837, op. 2, d. 12)
9. Хоразм ҳақиқати газетаси. 1941 йил 14-февраль. №38 (3734). 4-саҳифа
10. "Маданий оқартув муассасаларининг тарбиявий ролини кучайтрайлик." — Хоразм ҳақиқати газетаси, 1950 йил 22 январь, №18 (10123). — 1-бет